

Μνήμων

Τόμ. 18 (1996)

Thanasis D. Sfikas, The British Labour Government and the Greek Civil War 1945- 1949: the Imperialism of «Non-intervention»

ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.552](https://doi.org/10.12681/mnimon.552)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ Π. (1996). Thanasis D. Sfikas, The British Labour Government and the Greek Civil War 1945- 1949: the Imperialism of «Non-intervention». *Μνήμων*, 18, 214–218. <https://doi.org/10.12681/mnimon.552>

σμός» αντί: «λογική», 272/34 «χώρα» αντί: «γη» κλπ.). Χρειάζεται πάντως να επαναλάβω πως ο αναγνώστης αναγνωρίζει

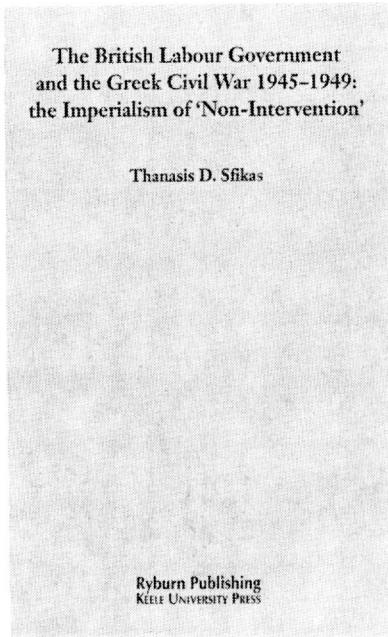
διαρκώς πως ο σφιχτοδεμένος λόγος που διαβάζει μαρτυρεί την επιμονή και τις ικανότητες του μεταφραστή.

Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Thanasis D. Sfikas, *The British Labour Government and the Greek Civil War 1945-1949: the Imperialism of (Non-Intervention)*, Ryburn Publishing, Keele University Press 1994, 308 σ.

Στις προθήκες των βιβλιοπωλείων αυξάνονται τα βιβλία που αναφέρονται στον εμφύλιο πόλεμο. Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο πέρασμα μισού αιώνα από τα γεγονότα που οδήγησαν στην εμφύλια αυτή σύγκρουση.

Παρά τη μεγάλη πυκνότητα μελετών για τη δεκαετία του 1940, είναι γεγονός ότι παραμένουν κενά στην εξέταση της περιόδου αυτής, της οποίας φυσικά αναπόσπαστο τμήμα είναι ο εμφύλιος πόλεμος. Τα κενά επισημάνθηκαν με ποικίλους τρό-

πους και στο πρόσφατο συνέδριο της εταιρείας «Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας» στις αρχές Μαΐου 1996. Το συνέδριο αυτό, κατά τη γνώμη του γράφοντος, κινήθηκε —χωρίς αυτό να διατυπωθεί— στα πλαίσια της επίμονης προτροπής του Νίκου Σβορώνου, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, να μελετηθούν οι κοινωνικές διαστάσεις της δεκαετίας του 1940.

Οι εργασίες για τον εμφύλιο πόλεμο που ολοκληρώνονται στο εξωτερικό είναι αποτέλεσμα των ερευνητικών ενδιαφερόντων των μελετητών και σχηματικά θά μπορούσε να υποστηριχθεί ότι άρχισαν να εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα όταν είχαν διατυπωθεί τα πρώτα συμπεράσματα για την κατοχή και την αντίσταση.

Σ' αυτή τη σταθερά συγκροτούμενη βιβλιογραφία της περιόδου του εμφύλιου έρχεται να προστεθεί και το βιβλίο του Θανάση Σφήκα. Η μελέτη αυτή ξεκίνησε ως διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Lancaster στη Βρετανία, πριν πάρει την τελική μορφή με την οποία εκδόθηκε. Στόχος της, όπως τονίζεται και στον πρόλογο, είναι να εξετάσει την πολιτική που ακολουθεί απέναντι στην Ελλάδα η κυβέρνηση των εργατικών —που βρίσκεται τότε στην εξουσία— να αναζητήσει τα εσωτερικά και διεθνή αίτια που προσδιορίζουν την πολιτική αυτή, να αναλύσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή εφαρμόζεται και τελικά να δείξει ότι, αντίθετα από ό,τι είναι κοινώς αποδεκτό, η επίδραση του βρετανικού παράγοντα στις ελληνικές πολιτικές

εξελίξεις την περίοδο αυτή παίζει καθοριστικό ρόλο, ακόμα και μετά την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν.

Παρά το γεγονός ότι η εξέταση του θέματος γίνεται από την οπτική γωνία του Λονδίνου, ο μελετητής αντιπαράθετει και αναλύει και τις βασικότερες εσωτερικές παραμέτρους που επηρεάζουν την εξέλιξη του εμφύλιου: την πολιτική του ΚΚΕ και συγκεκριμένα του Ζαχαριάδη, καθώς και τη στάση των ελληνικών κυβερνήσεων.

Η εξέλιξη και οι διακυμάνσεις της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα αποτελεί τον κορμό της μελέτης αυτής. Ειδικά όμως από το ενδιαφέρον που έχει για την ελληνική αναγνώστη και για τους ειδικούς της περιόδου αυτής, το βιβλίο αυτό μπορεί να διαβαστεί και ως μελέτη μιας μεγάλης δύναμης στα πρώτα στάδια της αναπόφευκτης πλέον διαδικασίας αυτοπεριορισμού της μπροστά στη σταδιακή επικράτηση των ΗΠΑ, την οποία ως ένα βαθμό προωθεί και η Βρετανία.

Το Φεβρουάριο του 1945 —αμέσως μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας— καθορίζονται στην Αθήνα με την προσωπική συμβολή του Eden οι στόχοι και η τακτική της αγγλικής διείσδυσης στη δομή της ελληνικής κρατικής μηχανής, ώστε ουσιαστικά να μετατραπεί η Ελλάδα, όπως επισημαίνει ο Θ. Σφήκας, σε βρετανικό προτεκτοράτο. Ως πρώτο στάδιο αυτής της διείσδυσης προβλέπεται η στάθμευση τριών βρετανικών μεραρχιών στην Ελλάδα. Στις αρχές του καλοκαιριού του 1949, η Βρετανία και οι ΗΠΑ, μπροστά στη σοβιετική πρόταση για διακοπή των εχθροπραξιών και διεξαγωγή εκλογών με τη συμμετοχή των «βορείων δυνάμεων», όπως ονομάζει το Δημοκρατικό Στρατό ο σοβιετικός αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ, προκρίνουν τη στρατιωτική λύση του εμφύλιου πολέμου. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο αποφάσεις της βρετανικής κυβέρνησης, παρά τη φαινομενική ομοιότητα ως προς τη συνέπεια εφαρμογής σκληρής γραμμής, είναι μεγάλη. Σε αντίθεση με την πολιτική που χαράσσεται την άνοιξη του 1945, η

βρετανική στάση το καλοκαίρι του 1949 στηρίζεται στην ενεργό παρουσία του αμερικανικού παράγοντα. Μέσα στα τέσσερα αυτά χρόνια η βρετανική πολιτική έχει εξαναγκαστεί να διαγράψει μια τροχιά που είναι καθοριστική έκτοτε για τη διεθνή θέση της Αγγλίας.

Η ελληνική περίπτωση είναι μια χαρακτηριστική εικόνα, πάντοτε σε μικρογραφία, των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Βρετανία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Πρόκειται, φυσικά, για πραγματικό γεγονός το οποίο, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, με ιδιαίτερη ευκολία ξεχνούν οι νεοέλληνες, μηδέ πλείστον πρωθυπουργών εξαιρουμένων. Η διάσταση των προβλημάτων αυτών κατανοείται ευκολότερα αν ληφθεί υπ' όψιν ότι στη διάρκεια του ελληνικού εμφύλιου —για να περιοριστούμε σε δύο μόνο περιπτώσεις— συντελείται η αποχώρηση από τις Ινδίες, ενώ παράλληλα η εκρηκτική κατάσταση στην Παλαιστίνη αναγκάζει την αγγλική κυβέρνηση να παραδώσει την ευθύνη διευθέτησης του ζητήματος στον ΟΗΕ και να δηλώσει ότι τα βρετανικά στρατεύματα θα αποχωρήσουν από την περιοχή το Μάιο του 1948. Η βρετανική παρουσία στη Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή είναι απαραίτητη στο «μαλακό υπογάστριο» της Γαλλίας, Ιταλίας, Γιουγκοσλαβίας, Ελλάδας και Τουρκίας, όπως υποστηρίζει ο Άγγλος Υπουργός Εξωτερικών σε σχετικό υπόμνημά του στις αρχές Μαρτίου του 1946, ώστε οι χώρες αυτές να μην περιέλθουν κάτω από αυταρχικό ζυγό. Αυτή η άποψη υπογραμμίζει ακόμα περισσότερο τη συνέχεια της βρετανικής πολιτικής προς την Ελλάδα, όπως επιτυχημένα επισημαίνει ο Θ. Σφήκας με τα χαρακτηριστικά αποσπάσματα που παραθέτει. Αυτό το ενδιαφέρον για τη Μεσόγειο και τη Μ. Ανατολή παίρνει όμως νέες διαστάσεις εξ αιτίας της γενικότερης αυτοκρατορικής υποχώρησης της Βρετανίας —αν μπορούμε να την ονομάσουμε έτσι— με χτυπητό παράδειγμα τις Ινδίες.

Οι προβληματισμοί όμως για την πο-

λιτική που θα ακολουθήσει η Αγγλία στην Ελλάδα μέσα στο συγκεκριμένο αυτό γεωγραφικό χώρο δεν τοποθετούνται στο ευρύτερο διεθνές πλαίσιο στο βαθμό που θα περίμενε κάποιος από μια μελέτη που ψεύγει προηγούμενες εργασίες για την έλλειψή τους αυτή. Προς την κατεύθυνση αυτή χρειάζονται περισσότερα βήματα ώστε να υπονομευθεί ακόμα περισσότερο η γενική τάση της στεγανοποίησης που παρατηρείται στη μελέτη συγκεκριμένων περιόδων.

Ο Θ. Σφήμας αποτυπώνει με ενάργεια την έντονη προβληματική και τις διαφωνίες που εκφράζονται στο εσωτερικό της βρετανικής κυβέρνησης και του εργατικού κόμματος σχετικά με το ελληνικό πρόβλημα. Οι διαφωνίες αυτές επικεντρώνονται τόσο στην επιβάρυνση που επιφέρει στο βρετανικό προϋπολογισμό η αγγλική παρουσία και η οικονομική βοήθεια που παρέχεται στην Ελλάδα όσο και στην κατάσταση έκδηλης αμηχανίας στην οποία έχει περιέλθει η εργατική κυβέρνηση από τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, όπως αυτή εκφράζεται κυρίως από τον Attlee. Στην κριτική αυτή που υποστηρίζει την αποχώρηση γενικότερα από τη Μέση Ανατολή, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αντιπαράτίθεται ο ρεαλισμός του Benin και του Foreign Office, οι οποίοι παραμερίζουν όποιους ηθικούς δισταγμούς έχουν, επειδή πιστεύουν ότι η κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος είναι η μόνη λύση απέναντι στο φάσμα μιας κομμουνιστικής Ελλάδας. Είναι ενδεικτικό του είδους της συνεργασίας που αναπτύσσεται μεταξύ των δύο κυβερνήσεων ότι η βρετανική πλευρά δεν έχει την παραμικρή ψευδαίσθηση για τις ικανότητες της ελληνικής κυβέρνησης.

Ο τρόπος με τον οποίο εξετάζει ο ερευνητής την αγγλική οπτική γωνία για το θέμα που τον απασχολεί δείχνει ότι ελέγχει πολύ καλά τις σχετικές πηγές και τις δυνατότητες πληροφόρησης που του παρέχουν. Η εξέταση της ελληνικής πτυχής του θέματος παρουσίαζε μέχρι την άνοιξη του 1993, όταν ολοκληρώθηκε η μελέτη

αυτή, τα γνωστά προβλήματα προσέγγισης των αρχαιικών πηγών. Αυτό το πρόβλημα προσέγγισης των αρχαιικών πηγών, σε συνδυασμό με την καταλυτική παρουσία του ξένου παράγοντα, έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό και τη μορφή που έχει πάρει η ιστοριογραφία της δεκαετίας του 1940.

Για το λόγο αυτό ο Θ. Σφήμας αναγκάζεται εκ των πραγμάτων να εξετάσει τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης στο θέμα του εμφυλίου, μέσα από τις αντιδράσεις της στις βρετανικές πρωτοβουλίες, όπως όμως αυτές οι αντιδράσεις καταγράφονται κυρίως στα βρετανικά έγγραφα, γεγονός που συνιστά βέβαια έναν επιπλέον περιορισμό. Η προσέγγιση του θέματος αυτού θα ήταν πληρέστερη αν χρησιμοποιούσε το *Πολιτικό Ημερολόγιο Β'* του Γ. Σεφέρη. Είναι μία από τις λίγες μαρτυρίες προς το παρόν, από ελληνική οπτική γωνία, για τη στάση των Βρετανών. Ο Γ. Σεφέρης από τη θέση του διπλωματικού συμβούλου του Δαμασκηνού παρατηρεί τα τεκταινόμενα με την ουδερότητα του ποιητή. Στο θέμα όμως της διερεύνησης της πολιτικής του ΚΚΕ η κατάσταση είναι διαφορετική. Το πρόβλημα προσέγγισης των πηγών παρουσιάζεται, ως γνωστόν, οξύτερο, ενώ παράλληλα για την κατανόηση των πολιτικών εξελίξεων η ερμηνεία της πολιτικής του ΚΚΕ είναι, πιστεύω, σημαντικότερη από εκείνη της ελληνικής κυβέρνησης. Πρόκειται ουσιαστικά για μία ιστοριογραφική πρόκληση την οποία οι μελετητές της περιόδου καλούνται να αντιμετωπίσουν. Η πρόκληση αυτή μπορεί πλέον να απαντηθεί— στο βαθμό που θα μας δείξει η έρευνα— από τη μελέτη του υλικού που βρίσκεται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας. Όταν όμως το βιβλίο του Θ. Σφήμα οδευε προς το τυπογραφείο, αυτό δεν ήταν δυνατό να γίνει.

Ο συγγραφέας, λοιπόν, στηρίζεται στις μέχρι τότε διαθέσιμες πηγές για να παρακολουθήσει την πορεία του ΚΚΕ προς την πλήρη ρήξη και σύγκρουση αλλά και την παράλληλη προσπάθεια για διαπραγμα-

τεύσεις ώστε να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος. Αυτή η πορεία ξεκινά από την προσπάθεια του ΚΚΕ μετά τη Βάρκιζα να κινηθεί μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας. Το 1945 το ΕΑΜ είναι το μόνο κόμμα, μας υπενθυμίζει ο Θ. Σφήκας, που δημοσιεύει λεπτομερές πολιτικό πρόγραμμα. Στη συνέχεια επισημαίνει μια σειρά από ευκαιρίες, όπως τις χαρακτηρίζει, οι οποίες παραμένουν τελικά ανεκμετάλλευτες, αν και προσφέρουν διέξοδο από την πορεία προς τη σύγκρουση και παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ τοποθετείται θετικά απέναντι σ' αυτές. Η άποψη του Σφήκα είναι ότι το ΚΚΕ είναι ειλικρινές στις επανειλημμένες προσπάθειές του για διευθέτηση της πολιτικής κρίσης. Αντίθετα οι Άγγλοι και οι Αμερικάνοι, μετά την απόφαση των τελευταίων να επέμβουν στις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις, επιδιώκουν αυτή τη σύγκρουση για λόγους που ελάχιστη σχέση έχουν με τα εσωτερικά αίτια του εμφυλίου. Παράλληλη αλλά φυσικά όχι ανεξάρτητη πορεία προς τη σύγκρουση ακολουθεί και η ελληνική δεξιά, για καθαρά όμως εσωτερικούς λόγους, συγκεκριμένα για την πολιτική επικράτησή της.

Οι λανθασμένες εκτιμήσεις του Ζαχαριάδη, τις οποίες επισημαίνει η μελέτη αυτή, για το πώς θα αντιδράσει η άλλη πλευρά στην πολιτική που εφαρμόζει το ΚΚΕ, συμβάλλουν μεν αλλά δεν καθορίζουν την πορεία προς την ένοπλη αναμέτρηση. Το πρόβλημα των σχέσεων του ΚΚΕ με τη Μόσχα την περίοδο αυτή, ή πιά συγκεκριμένα του Ζαχαριάδη με τον Στάλιν, εξακολουθεί να προβληματίζει την ιστοριογραφία της περιόδου, λόγω του γνωστού προβλήματος των αρχαικών διαθεσιμότητων, και η μελέτη αυτή δεν αποτελεί εξαίρεση. Εξ αιτίας όμως της υψής του προβλήματος και των συνθηκών της εποχής είναι μάλλον αμφίβολο αν θα ανακαλυφθούν ποτέ καθαρογραμμένα πρακτικά από τα οποία θα προκύπτει σαφώς ο ρόλος της Σοβιετικής Ένωσης στις αποφάσεις του ΚΚΕ.

Ο Θ. Σφήκας υποστηρίζει ότι το ΚΚΕ

δρα ανεξάρτητα και μετά τη λήψη της απόφασης αναζητά τη γνώμη και την υποστήριξη του Στάλιν. Για να στηρίξει την άποψή του αυτή αναφέρεται στην ανακοίνωση που κάνει ο Μ. Πορφυρογένης στο Στρασβούργο, ότι το ΚΚΕ θα συγκροτήσει κυβέρνηση στην Ελεύθερη Ελλάδα. Αυτή όμως η θέση του Θ. Σφήκα ευσταθεί μόνο στην περίπτωση που ισχύουν μια σειρά υποθέσεων τις οποίες ο ίδιος διατυπώνει και οι οποίες εκ των πραγμάτων είναι δύσκολο να αποδειχθούν. Η ανεξαρτησία του ΚΚΕ στη λήψη αποφάσεων είναι ένα αυτονόητα ευαίσθητο θέμα και στη συγκεκριμένη περίπτωση, τουλάχιστον, απαιτείται σαφέστερη τεκμηρίωση ή έστω διατύπωση επιχειρημάτων.

Το καλοκαίρι του 1949, ενώ ο εμφύλιος πλησιάζει στο τέλος του, οι κοινωνικές αντιθέσεις και τα αδιέξοδα που αρχίζουν να εμφανίζονται μετά την απελευθέρωση είναι πλέον ιδιαίτερα έντονα και εμφανή. Η μελέτη του Θ. Σφήκα επισημαίνει αυτή την κατάσταση που εδραιώνεται στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Μεταξύ των στοιχείων που παραθέτει είναι και η χαρακτηριστική δήλωση του στρατηγού Van Fleet, διοικητή των αμερικανικών δυνάμεων στην Ελλάδα, ότι το οικονομικό και κοινωνικό σύστημα στην Ελλάδα τον κάνει μερικές φορές να αισθάνεται κομμουνιστής.

Με τη μελέτη του Θ. Σφήκα εξετάζεται για πρώτη φορά στο σύνολό της η επέμβαση της βρετανικής κυβέρνησης στον εμφύλιο πόλεμο. Στο πλαίσιο αυτό αναλύεται παράλληλα και η αγγλοαμερικανική συνεργασία στη διαχείριση της ελληνικής κρίσης και οι σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των δύο αυτών (προστάτιδων δυνάμεων).

Η βιβλιογραφία της περιόδου πλουτίζεται με μία σημαντική εργασία η οποία με τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει το θέμα της όχι μόνο αντιμετωπίζει κριτικά τα γεγονότα, αλλά εντάσσει το ελληνικό πρόβλημα στο ευρύτερο πλαίσιο της αγγλικής πολιτικής. Είναι ενδεικτικό της

προόδου που έχει συντελεστεί στην έρευνα, ότι η πάλοι ποτέ επισήμως κυριαρχούσα θέση περί καλοπροαίρετης επέμβασης του

ξένου παράγοντα μάλλον δεν έχει ελπίδες να αναβιώσει. Η μελέτη αυτή συμβάλλει αποφασιστικά και στο σημείο αυτό.

ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ

A Cultural History of Gesture from Antiquity to the Present Day, with an introduction by Sir Keith Thomas, edited by Jan Bremmer and Herman Roodenburg, Καίμπριτζ, Polity Press, 1993, XIV+268 σ.

Συνήθως θεωρούμε τις χειρονομίες μας «φυσικές». Μια προσεκτική ματιά όμως στην ιστορία μάς αποκαλύπτει ότι αυτές αλλάζουν από εποχή σε εποχή και διαφέρουν από κουλτούρα σε κουλτούρα. Οι αλλαγές και οι διαφοροποιήσεις αυτές μάς δι-

corps», *Journal de psychologie normale et pathologie*, 39 (1935). Από τότε το θέμα απασχόλησε κορυφαίους ερευνητές, όχι μόνο ιστορικούς αλλά και ανθρωπολόγους, ιστορικούς τέχνης και φιλολόγους. Ανάμεσα στα σχετικά δημοσιεύματα ξεχωρίζουν τα έργα του N. Elias, *Gestes et paroles dans les diverses familles liturgiques*, Ρώμη 1978 και *Gestures* (εκδ. J. C. Schmitt) στο *History and Anthropology*, 1 (1984).

Το ερευνητικό ενδιαφέρον για τις χειρονομίες ως μέσο μελέτης ενός κώδικα επικοινωνίας, που άμεσα σχετίζεται με την κοινωνική διαφοροποίηση στις διάφορες κουλτούρες, οδήγησε στην πραγματοποίηση το φθινόπωρο του 1989 ενός συνεδρίου, που έγινε στην Ουτρέχτη με συμμετοχή πολλών γνωστών ερευνητών. Οι ανακοινώσεις δημοσιεύτηκαν το 1991 (και σε paperback το 1993) από τον εκδοτικό οίκο Polity Press, με τη φροντίδα των Herman Roodenburg και Jan Bremmer και με τίτλο *A Cultural History of Gesture*.

Στόχος του βιβλίου είναι να ανταποκριθεί στα ενδιαφέροντα των σπουδαστών και ερευνητών της κοινωνιοπολιτισμικής ιστορίας, της ιστορίας της τέχνης, της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας, της κοινωνιογλωσσολογίας και της λαογραφίας.

Το έργο προλογίζει ο πρόεδρος του Corpus Christi College της Οξφόρδης sir Keith Thomas, ο οποίος τονίζει τη σημασία της σπουδής των χειρονομιών ως τομέα της μελέτης της mentalité των διαφόρων πολιτισμικών ομάδων και ως παρά-

νουν την ευκαιρία να μελετήσουμε κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις του παρελθόντος.

Η ιστορία των χειρονομιών βρήκε την κλασική της έκφραση το 1935 στη μελέτη του Marcel Mauss, «Les techniques du